

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम

२०७६

अर्थशास्त्र

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Eco. 303 (कक्षा ११), Eco. 304 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

अर्थशास्त्रमा आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि उपलब्ध भएका स्रोत साधनहरूको उपयोगको अध्ययन गरिन्छ । यसको अध्ययनबाट विद्यार्थीमा आफ्ना दैनन्दिन आवश्यकता पूरा गर्न आवश्यक स्रोत साधनको पहिचान र प्रयोग गर्ने, आफ्नो वरिपरि र बृहत्तर समाजका स्रोत साधन र सेवाहरूको उत्पादन, वितरण र उपभोगसँग सम्बन्धित घटनाक्रम र व्यवहारको पहिचान र विश्लेषण गर्ने र परिस्थितिअनुसार उपयुक्त निर्णय लिने जस्ता क्षमताको विकास गर्न सहयोग पुग्दछ । दैनिक व्यावहारिक जीवनसँग सम्बन्धित विषय भएकाले विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तहको कक्षा ११ र १२ मा अर्थशास्त्र विषय समावेश गरिएको छ । यस पाठ्यक्रममा अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनहरूको वितरणका साथै व्यष्टि अर्थशास्त्र, समष्टि अर्थशास्त्र, विकास अर्थशास्त्र, नेपालको अर्थतन्त्र र अर्थशास्त्रमा परिमाणात्मक पद्धति जस्ता विषयवस्तुहरू समावेश गरिएका छन् । व्यक्ति समाज र राष्ट्रको समृद्धिमा अर्थतन्त्रको प्रभाव र व्यावहारिक समस्या समाधानमा यसको भूमिका र प्रयोगमा विद्यार्थीहरूलाई सक्षम बनाउने अभिप्रायले यो पाठ्यक्रम निर्माण गरिएको छ । यसका साथै यस पाठ्यक्रमले सम्बन्धित विषयमा उच्च शिक्षाको आधारसमेत तयार गर्ने छ ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गदर्शनबमोजिम अर्थशास्त्रलाई दैनिक जीवनसँग जोड्ने, नेपालको अर्थशास्त्रमा विद्यार्थीहरूको रुचि जागृत गराई व्यष्टि र समष्टि अर्थशास्त्रको ज्ञान र प्रयोगमा जोड दिने र यस विषयको उच्चस्तरीय जनशक्तिको विकासका लागि आधार तयार गर्ने कुरामा पाठ्यक्रम केन्द्रित छ । वर्तमान सन्दर्भमा अर्थशास्त्रलाई व्यावहारिक बनाउँदै विद्यार्थीको रुचि र चाहनालाई पूर्ति गरी शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्त गर्न र यसको सान्दर्भिकतामा वृद्धि गर्न विषय विशेषज्ञ, पाठ्यक्रम विज्ञ, विषयगत शिक्षक, विद्यार्थी र सरोकारवालाहरूको समेत राय परामर्श र सुझावमा आधारित भई यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षाकगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई समेटि यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यस क्रममा पाठ्यक्रम लेखन तथा विकासको विषयगत औचित्य, पाठ्यक्रममा रहेका मुख्य विशेषता तथा पाठ्यक्रमको स्वरूपलाई समेटि परिचय, विषयगत रूपमा अपेक्षित ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति, मूल्य र कार्य तत्परतालाई समेटि त्यसको क्रियात्मक स्वरूपमा सक्षमता, सिकाइको स्तर र सक्षमताको विशिष्टीकृत विस्तृतीकरण गरी सिकाइ उपलब्धि, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि एवम् अधिल्ला कक्षासँग लम्बीय सन्तुलनका आधारमा विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, विषयगत विशिष्टपन र मौलिकतालाई समेटि सिकाइ सहजीकरणका विधि तथा प्रक्रिया एवम् निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

२. तहगत सक्षमता

कक्षा ११ र १२ को अन्त्यमा विद्यार्थीहरूमा निम्नानुसारका सक्षमताहरू हासिल हुने छन्:

१. अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनहरूको वितरण तथा आर्थिक प्रणालीको बोध र प्रस्तुति
२. माग, पूर्ति र बजार सन्तुलनको अवधारणा विकास तथा बजारमा मूल्य निर्धारण प्रक्रियाको प्रस्तुति

३. लागत तथा आय तयार र प्रयोग तथा उपभोक्ताको व्यवहारको जानकारी र प्रयोग
४. उत्पादनको सिद्धान्तको बोध, खोजी र व्यावहारिक प्रयोग
५. समष्टिगत आर्थिक चरहरूको बोध र प्रयोग
६. राष्ट्रिय आय गणनाको अवधारणाको प्रस्तुति
७. मुद्रास्फीति र मुद्राविस्फीतिको बोध र प्रभाव बोध
८. बैङ्किङ प्रणाली र मौद्रिक नीति, सरकारी वित्तको जानकारी, सम्बन्ध र लेखाजोखा
९. अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार र नेपालको वैदेशिक रोजगारको सम्बन्ध, विश्लेषण र समस्या समाधान
१०. आर्थिक विकास र वृद्धिको अवधारणाको सम्बन्ध र व्यावहारिक प्रयोग
११. नेपालको अर्थतन्त्रको वर्तमान अवस्थाको बोध, प्रस्तुति र लेखाजोखा
१३. नेपालका प्राकृतिक स्रोतहरूको वर्तमान अवस्था र सम्भाव्यताको पहिचान र समीक्षा
१४. कृषि, पर्यटन, यातायात र सञ्चारको आवश्यकताको पहिचान तथा अवस्थाको विश्लेषण
१५. गरिबी, असमानता र बेरोजगारी, मानव संसाधन विकासको अवस्थाको बोध तथा प्रस्तुति
१६. अर्थशास्त्रमा गणितीय तथा तथ्याङ्कीय आधारभूत अवधारणाको बोध र समस्या समाधानमा प्रयोग

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

कक्षा ११ र १२ को अन्त्यमा विद्यार्थीहरूमा निम्नानुसारका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल हुने छन्:

क्र.स	क्षेत्र/एकाइ	कक्षा ११	कक्षा १२
१	अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण	<p>१.१ अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण</p> <p>१.१.१ अर्थशास्त्रलाई परिभाषित गरी त्यसको क्षेत्र र महत्त्व दर्साउन</p> <p>१.१.२ वास्तविक र आदर्श अर्थशास्त्रको अवधारणा बरिमा बताउन</p> <p>१.१.३ सूक्ष्म अर्थशास्त्र र समष्टि अर्थशास्त्रको परिभाषा दिन र भिन्नता छुट्याउन</p> <p>१.१.४ वस्तु तथा सेवाका प्रकारहरूको परिभाषित गर्न</p> <p>१.१.५ भूमि, श्रम, पुँजी र सङ्गठन जस्ता उत्पादनका साधनहरूको परिभाषित गरी प्रत्येक उत्पादनका साधनहरूको विशेषताहरू बताउन</p> <p>१.१.६ अर्थशास्त्रको आधारभूत विचार र उत्पादनका साधनको परिचय दिन</p>	<p>१.१ अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण</p> <p>१.१.१ दुर्लभता र छनोटको अर्थ बताउन</p> <p>१.१.२ अवसर लागतको अवधारणाको बर्णन गर्न</p> <p>१.१.३ उत्पादन सम्भाव्यता रेखाको अर्थ बताउन तथा यसको आकार तथा सराइको अवस्था प्रस्तुत गर्न</p> <p>१.४ साधनहरूको वितरणको अर्थ बताउन</p> <p>१.५ श्रम विभाजन र विशिष्टीकरणको अर्थ बताई फाइदा र बेफाइदाहरू छुट्याउन</p> <p>१.६ आर्थिक प्रणालीका: प्रकारहरू, विशेषताहरू व्याख्या गर्न</p>
२	व्यष्टि अर्थशास्त्र	<p>२.१ माग, पूर्ति र बजार सन्तुलन</p> <p>२.१.१ मागको परिभाषा दिई माग फलन र मागका निर्धारक तत्वहरू व्याख्या गर्न</p> <p>२.१.४ पूर्तिको परिभाषा दिई पूर्ति फलन र</p>	<p>२.१ बजार, तथा आम्दानी रेखाहरू</p> <p>२.१.१ बजारको अर्थ बताउन</p> <p>२.१.२ पूर्ण प्रतिस्पर्धा र अपूर्ण प्रतिस्पर्धाका</p>

	<p>पूर्तिका निर्धारक तत्वहरूको वयान गर्न</p> <p>२.१.५ माग र पूर्ति रेखाहरूको विचलन र स्थानान्तरणको वयान गर्न</p> <p>२.१.६ माग र आपूर्ति रेखाहरूका स्थानान्तरणका कारक तत्वहरू बताउन</p> <p>२.१.७ बजार सन्तुलन र त्यसको प्रक्रिया वर्णन गर्न</p> <p>२.१.८ माग पूर्ति र बजारसम्बन्धी साङ्खिकीय समस्या समाधान गर्न</p> <p>२.१.९ माग र पूर्तिसम्बन्धी व्यावहारिक उदाहरणहरूको खोजी गरी प्रस्तुत गर्न</p>	<p>प्रकारहरूको बारेमा व्याख्या गर्न</p> <p>२.१.३ कुल, औसत र सीमान्त बताउन</p> <p>२.१.४ पूर्ण प्रतिस्पर्धा र एकाधिकार कुल आय वक्रबाट औसत र सीमान्त आय रेखाको व्युत्पत्ति गर्न</p> <p>२.१.५ स्थानीय तहमा विभिन्न प्रकारका बजारहरूको पहिचान गरी बजारको व्यावहारिक ज्ञान लिन र प्रस्तुति गर्न</p> <p>२.१.६ साङ्खिकीय उदाहरणसहित विभिन्न बजारमा आय रेखाहरूको व्युत्पत्ति गर्न</p>
	<p>२.२ माग र पूर्तिको लोच</p> <p>२.२.१ मागको मूल्य लोच र त्यसका प्रकारहरूलाई परिभाषित गर्न</p> <p>२.२.२ मागको मूल्य लोचलाई निर्धारण गर्ने तत्वहरूको वयान गर्न</p> <p>२.२.३ पूर्ति लोचको अर्थ र प्रकारहरूको वर्णन गर्न</p> <p>२.२.४ सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p>	<p>२.२ लागत रेखाहरू</p> <p>२.२.१ व्यक्त, अव्यक्त, स्थिर, परिवर्तनशील, कुल लागत, औसत र सीमान्त लागतहरूको अर्थ बताउन</p> <p>२.२.२ अल्पकालका लागत रेखाको अर्थ बताउन</p> <p>२.२.३ अल्पकालका लागत रेखाहरूको व्युत्पत्ति गर्न</p> <p>२.२.४ केही साङ्खिकीय उदाहरणहरू सहित लागत वक्रको व्याख्या गर्न</p>
	<p>२.३ उपभोक्ताको व्यवहार</p> <p>२.३.१ उपयोगिताको सङ्ख्यात्मक अवधारणाको व्याख्या गर्न</p> <p>२.३.२ कुल र सीमान्त उपयोगिताको परिभाषा दिन</p> <p>२.३.३ सीमान्त उपयोगिताको ह्रास नियमको वयान गर्न</p> <p>२.३.४ प्रतिस्थापनको नियमको व्याख्या गर्न</p> <p>२.३.५ उपभोक्ताको बचत र उत्पादकको बचतको वयान गर्न</p> <p>२.३.६ विषयसँग सम्बन्धित सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p> <p>२.३.७ उपभोक्ताको आचरणसम्बन्धी व्यावहारिक ज्ञान लिन र सो ज्ञानको प्रस्तुति गर्न</p> <p>२.३.८ उपभोक्ताको व्यवहारसम्बन्धी साङ्खिकीय समस्या समाधान गर्न</p>	<p>२.३ मूल्य तथा उत्पादन निर्धारणको सिद्धान्त</p> <p>२.३.१ पूर्ण प्रतिस्पर्धा बजारको परिभाषा, विशेषताहरू बताउन</p> <p>२.३.२ फर्म र उद्योगको, अल्पकालीन र दीर्घकालीन मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारण प्रक्रियाको वर्णन गर्न</p> <p>२.३.४ एकाधिकार बजारको परिभाषा र विशेषताहरू बताउन</p> <p>२.३.५ एकाधिकार बजारको फर्म वा उद्योगको मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारणको व्याख्या गर्न</p> <p>२.३.६ स्थानीय तहमा विभिन्न गई मूल्य निर्धारण सम्बन्धी बजारको व्यावहारिक ज्ञान लिन र बताउन</p>
	<p>२.४ उत्पादनको सिद्धान्त</p> <p>२.४.१ उत्पादन र उत्पादन फलनको परिभाषा दिन</p> <p>२.४.२ कुल, औसत र सीमान्त उत्पादनलाई परिभाषित गर्न र व्युत्पत्ति गर्न</p> <p>२.४.३ परिवर्तनशील अनुपातको नियमको व्याख्या</p>	<p>२.४ उत्पादनका साधनको मूल्यनिर्धारण</p> <p>२.४.१ साधनको मूल्यनिर्धारण प्रक्रिया बताउन</p> <p>२.४.२ आर्थिक लगान र ठेक्का लगानको अर्थ बताउन तथा रिकार्डोको लगान सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.३ मौद्रिक र वास्तविक ज्यालाको अर्थ बताउन</p> <p>२.४.४ ज्यालाको जीवननिर्वाहको सिद्धान्त, ज्यालाको</p>

		<p>गर्न</p> <p>२.४.४ स्तर प्रतिफलको नियम वयान गर्न</p> <p>२.४.५ उत्पादन सम्बन्धी सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p> <p>२.४.६ स्थानीय स्तरमा गई उत्पादन संबन्धि व्यावहारिक ज्ञान लिई कक्षामा प्रस्तुत गर्न</p>	<p>ज्यालाकोष सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.५ कुल व्याज र खुद व्याजको अर्थ बताउन तथा व्याजको शास्त्रीय सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.६ कुल नाफा र खुद नाफाको अर्थ बताउन तथा नाफाको जोखिम र अनिश्चितता वहनका सिद्धान्तहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>२.४.७ उत्पादनका साधनको मूल्य निर्धारणसम्बन्धी व्यावहारिक ज्ञान लिन र प्रस्तुत गर्न</p>
३	समष्टि अर्थशास्त्र	<p>३.१ समष्टि अर्थशास्त्रको परिचय</p> <p>३.१.१ समष्टिगत आर्थिक चरहरूको परिभाषा र पहिचान गर्न</p> <p>३.१.२ बन्द र खुला अर्थतन्त्रको अर्थ बताउन</p>	<p>३.१ बैङ्किङ प्रणाली र मौद्रिक नीति</p> <p>३.१.१ अर्थतन्त्रमा बैङ्किङ प्रणालीको भूमिका बताउन</p> <p>३.१.२ केन्द्रीय बैङ्क, वाणिज्य बैङ्क, विकास बैङ्क, वित्तीय संस्था र लघु वित्तको अर्थ र बताउन</p> <p>३.१.३ केन्द्रीय बैङ्कका कार्यहरूको सूचि वनाउन</p> <p>३.१.४ वाणिज्य बैङ्कका कार्यहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>३.१.५ मुद्रा बजार र पुँजी बजारको अर्थ बताउन</p> <p>३.१.६ मौद्रिक नीतिको अर्थ र प्रकार बताउन</p> <p>३.१.७ नेपालका वाणिज्य बैक र विकास बैङ्कका प्रदेशगत वितरणको सूची वनाई तिनिहरूको वारेमा प्रस्तुती दिन</p>
		<p>३.२ राष्ट्रिय आयगणना</p> <p>३.२.१ कुल गार्हस्थ उत्पादन, कुल राष्ट्रिय उत्पादन, खुद राष्ट्रिय उत्पादन, राष्ट्रिय आम्दानीको परिभाषा दिन</p> <p>३.२.२ वैयक्तिक आम्दानी, व्यययोग्य आम्दानी, प्रतिव्यक्ति आम्दानीको परिभाषा दिन</p> <p>३.२.३ मौद्रिक र वास्तविक कुल गार्हस्थ उत्पादनको परिभाषा दिई तिनीहरू बिचको भिन्नता छुट्याउन</p> <p>३.२.४ राष्ट्रिय आम्दानीको मापन गर्ने विधिहरूको वयान गर्न</p> <p>३.२.५ नेपालमा राष्ट्रिय आय मापन गर्दा आईपर्ने कठिनाईहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>३.२.६ सामान्य साङ्खिकीय समस्याहरू हल गर्न</p> <p>३.२.७ नेपालको विभिन्न वर्षको राष्ट्रिय आयको अवस्थालाई तालिकामा प्रस्तुत गर्न</p>	<p>३.२ सरकारी वित्त</p> <p>३.२.१ सरकारी वित्तको अर्थ तथा महत्व बताउन</p> <p>३.२.२ नेपालको सन्दर्भमा सरकारी खर्चको वर्गीकरण गर्न</p> <p>३.२.३ सरकारी आयका स्रोतहरू, विभिन्न प्रकारका कर तथा गैरकरको वारेमा व्याख्या गर्न</p> <p>३.२.४ असल कर प्रणालीका गुणहरूको वर्णन गर्न</p> <p>३.२.५ आन्तरिक र बाह्य ऋणको वारेमा चर्चा गर्न</p> <p>३.२.६ बजेट निर्माणका विभिन्न चरणहरूको वारेमा व्याख्या गर्न</p> <p>३.२.७ स्थानीय वा केन्द्रीय सरकारको बजेटको अवस्थाको तालिका बनाई प्रस्तुत गर्न</p>
		<p>३.३ मुद्रा तथा मुद्रास्फीति</p> <p>३.३.१ मुद्राको परिभाषा दिई त्यसको महत्व,कार्यहरू व्याख्या गर्न</p> <p>३.३.२ मुद्रा पूर्तिको परिभाषा दिई सङ्कुचित र व्यापक मुद्राबारे बताउन</p>	<p>३.३ अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार</p> <p>३.३.१ अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको अर्थ र महत्व बताउन</p> <p>३.३.२ व्यापार सन्तुलन र भुक्तान सन्तुलनको अर्थ बताउन</p> <p>३.३.३ नेपालको सन्दर्भमा व्यापार घाटा कम गर्ने उपायहरू</p>

		<p>३.३.४ मुद्राको परिमाणात्मक सिद्धान्त -फिसरको समीकरण) को वयान गर्न</p> <p>३.३.५ मुद्रास्फीति र विस्फीतिको परिभाषा दिई त्यसका कारणहरू र असरहरूको वयान गर्न</p> <p>३.३.६ मुद्रास्फीतिसम्बन्धी व्यावहारिक ज्ञान लिन र प्रस्तुत गर्न</p> <p>३.३.७ सामान्य साङ्ख्यिक्य समस्याहरूको हल गर्न</p>	<p>बताउन</p> <p>३.३.४ विनिमय दरको अर्थ, तिनका प्रकारहरू बताउन</p> <p>३.३.५ स्वतन्त्र व्यापार र संरक्षण व्यापारको अर्थ बताउन</p> <p>३.३.६ स्वतन्त्र व्यापार र संरक्षण व्यापारको फाइदा र बेफाइदाहरूको तुलनात्मक चार्ट तयार गर्न</p> <p>३.३.७ अन्तरराष्ट्रिय व्यापारको तुलनात्मक लाभको सिद्धान्तको व्याख्या गर्न</p>
४	विकास अर्थशास्त्र	<p>४.१ आर्थिक विकास, वृद्धि र पूँजी निर्माण</p> <p>४.४.१ आर्थिक विकास र वृद्धिको परिभाषा दिई तिनीहरू बिचको भिन्नता छुट्याउन</p> <p>४.४.२ आर्थिक विकासका सूचकहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>४.४.३ विकासशील राष्ट्रका विशेषताहरूको वयान गर्न</p> <p>४.४.४ पूँजी निर्माण प्रक्रियाबारे व्याख्या गर्न</p> <p>४.४.५ स्थानीय स्तरमा गई पूँजीगत बस्तु पहिचान गरी सूची तयार गर्न र कक्षामा प्रस्तुति गर्न</p>	<p>४.१ गरिबी, असमानता, बेरोजगारी र मानव संसाधन</p> <p>४.४.१ गरिबी, असमानता र बेरोजगारीको बारेमा अवधारण बताउन</p> <p>४.४.२ गरिबी, असमानता र बेरोजगारीका कारणहरू बताउन र यसलाई कम गर्ने उपायहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>४.४.४ बेरोजगारीको प्रकार र कारणहरू पहिचान गर्न</p> <p>४.४.५ मानव संसाधनको अवधारणा र आर्थिक विकासमा यसको भूमिका बताउन</p> <p>४.४.६ नेपालमाको मानव विकास सूचकहरूको अवस्था खोजि गर्न</p> <p>४.४.७ गरिबीको अवस्था झल्काउने सन्दर्भ, घटना, चित्र प्रस्तुत गर्न</p> <p>४.४.८ नेपालको जनसङ्ख्याको वर्तमान अवस्था (आकार, संरचना, वितरण र वृद्धि) को खोजि गर्न र प्रस्तुतीकरण गर्न</p>
५	नेपालको अर्थतन्त्र	<p>५.१ नेपालको अर्थतन्त्रको समीक्षा</p> <p>५.१.१ नेपालको अर्थतन्त्रको समसामयिक विशेषताहरू बताउन</p> <p>५.१.२ नेपालको केन्द्रीय सरकार र सात प्रदेशहरूका समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको व्याख्या गर्न</p>	<p>५.१ नेपालको वैदेशिक व्यापार र वैदेशिक रोजगार</p> <p>५.१.१ नेपालको वैदेशिक व्यापारको अवधारण बताउन</p> <p>५.१.२ नेपालको वैदेशिक व्यापारको वृद्धि, संरचना, दिशा र समस्याहरूको पहिचान गर्न</p> <p>५.१.३ विश्वव्यापार सङ्गठन र दक्षिण एसियाली स्वतन्त्र व्यापार सङ्गठनका बारेमा बताउन</p> <p>५.१.४ वैदेशिक रोजगार र विप्रेषणको वर्तमान अवस्था, गुण र अवगुणहरूको पहिचान गर्न</p>
		<p>५.२ नेपालका प्राकृतिक स्रोतहरू</p> <p>५.२.१ जलसम्पदाको महत्त्व, समस्या र सम्भाव्यता तथा वर्तमान अवस्थाको बारेमा वयान गर्न</p> <p>५.२.२ वनसम्पदाको वर्तमान अवस्था र त्यसको महत्त्वको व्याख्या गर्न</p> <p>५.२.३ वन विनाशका कारण र असरहरूको</p>	<p>५.२ नेपालमा विकास योजना</p> <p>५.२.१ विकास योजनाको अर्थ बताउन</p> <p>५.२.२ चालु योजनाका उद्देश्य, प्राथमिकता तथा नीतिहरू बताउन</p> <p>५.२.३ अधिल्लो योजनाको मूल्याङ्कन गर्न</p> <p>५.२.४ नेपालमा योजना निर्माण प्रक्रिया उल्लेख गर्न</p>

		<p>वयान गर्न</p> <p>५.२.४ खनिज सम्पदाको महत्व र समस्याहरू व्याख्या गर्न</p> <p>५.२.५ प्राकृतिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन बारे चर्चा गर्न र जलवायु परिवर्तनले अर्थतन्त्रमा पार्ने असरहरूको वयान गर्न</p> <p>५.२.६ स्थानीय तहमा उपलब्ध प्राकृतिक स्रोतहरूको सूची तयार गरी तिनको अवस्था तथा उपयोगबारे प्रस्तुत गर्न</p>	
		<p>५.३ कृषि</p> <p>५.३.१ नेपालमा कृषिका विशेषताहरू व्याख्या गर्न</p> <p>५.३.२ नेपालको कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरणका उपाय बताउन</p> <p>५.३.३ नेपालमा कृषि वित्तका स्रोतहरू बताउन</p> <p>५.३.४ कृषि बजारको प्रकृति र समस्याहरूको व्याख्या गर्न</p> <p>५.३.४ स्थानीय तहमा कृषि अवलोकन गरी व्यावसायिक कृषिको महत्त्वबारे प्रस्तुति दिन</p>	<p>५.३ दिगो विकासका लक्ष्यहरू र नेपाल</p> <p>५.३.१ दिगो विकास लक्ष्यहरूको अवधारण उल्लेख गर्न</p> <p>५.३.२ नेपालमा गरिवीको स्थिति र लक्ष्यबारे विवरण प्रस्तुत गर्न</p> <p>५.३.३ नेपालमा भोकमरीको स्थिति र लक्ष्यबारे प्रस्तुति गर्न</p> <p>५.३.४ नेपालमा सम्मानजनक श्रम र आर्थिक वृद्धिको स्थिति र लक्ष्यबारे समीक्षा गर्न</p> <p>५.३.५ नेपालमा गुणस्तरीय शिक्षाको लक्ष्य र अवस्थाबारे वृहत्स गर्न</p>
		<p>५.४ नेपालमा उत्पादनमूलक र पर्यटन उद्योगहरू</p> <p>५.४.१ उद्योगहरूको परिभाषा दिई प्रकारहरूको वयान गर्न</p> <p>५.४.२ नेपालमा औद्योगिक विकासको सङ्क्षिप्त इतिहास बताउन</p> <p>५.४.३ नेपालमा औद्योगिक क्षेत्रको महत्त्व र समस्याहरूको वयान गर्न</p> <p>५.४.४ पर्यटन उद्योगको महत्त्व, वर्तमान अवस्था, सम्भाव्यता र समस्याहरूको व्याख्या गर्न र समाधानका उपायहरू बताउन</p> <p>५.४.५ स्थानीय तहमा उपलब्ध उद्योग ब्यवसाय पहिचान गरी योगदान बारे प्रस्तुति गर्न</p> <p>५.४.६ स्थानीय स्तरमा पर्यटन सम्भावनाको खोजी गर्न</p>	
		<p>५.५ यातायात र सञ्चार</p> <p>५.५.१ नेपालको आर्थिक विकासमा यातायात र सञ्चारको भूमिका व्याख्या गर्न</p> <p>५.५.२ यातायात र सञ्चारका साधनहरूको सूची तयार गरी तिनीहरूको वर्तमान अवस्थाबारे वयान गर्न</p>	
६	अर्थशास्त्रमा परिमाणात्मक	<p>६.१ आधारभूत गणित</p> <p>६.१.१ अर्थशास्त्रमा गणितको महत्त्व वयान गर्न</p>	<p>६.१ आधारभूत तथ्याङ्कशास्त्र</p> <p>६.१.१ तथ्याङ्कशास्त्रको परिभाषा, क्षेत्र, महत्त्व र सीमाहरू</p>

पद्धति	<p>६.१.२ सिधारेखाको समीकरण निकाल्न र समस्याहरू हल गर्न</p> <p>६.१.३ सामान्य र आंशिक डेरिभेटिभ सम्बन्धि समस्याहरू हल गर्न</p> <p>६.१.४ अर्थशास्त्रका समस्याहरूको गणितीय समाधान दिन</p>	<p>बताउन</p> <p>६.१.२ प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरू र द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोतहरू उल्लेख गर्न</p> <p>६.१.३ विचलन तथा भेरिएसन गुणाङ्क गणना गर्न र भेरियन्सका विशेषताहरू बताउन</p> <p>६.१.४ मूल्य सूचकांक: लेस्पेयर र पास्चेसको सुचाकांक गणना गर्न,</p>
--------	---	--

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

एकाइ	विषयक्षेत्र	कक्षा ११	कक्षा १२		
		विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा	विषयवस्तु	पाठ्यघण्टा
१	अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण	<p>१. अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण</p> <p>१.१ अर्थशास्त्रको परिभाषा : एडम स्मिथ, अल्फ्रेड मार्सल, रविन्स</p> <p>१.२ वास्तविक र आदर्श अर्थशास्त्रको अवधारणा</p> <p>१.३ व्यष्टि र समष्टि अर्थशास्त्रको अवधारणा र भिन्नता</p> <p>१.३ वस्तु तथा सेवाका प्रकारहरू: सामान्य, गिफेन, कमसल, प्रतिस्थापन, समपूरक, निजी, सार्वजनिक, आर्थिक र निःशुल्क</p> <p>१.४ उत्पादनका साधनहरूको परिचय र विशेषताहरू : भूमि, श्रम, पुँजी र सङ्गठन</p>	८	<p>अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण</p> <p>१.१ दुर्लभता र छनोट</p> <p>१.२ अवसर लागतको अवधारणा</p> <p>१.३ उत्पादन सम्भाव्यता रेखा : अवधारणा, आकार र सराइ</p> <p>१.४ साधनहरूको वितरणको अवधारणा</p> <p>१.५ श्रम विभाजन र विशिष्टीकरण : फाइदा र बेफाइदाहरू</p> <p>१.६ आर्थिक प्रणाली : प्रकारहरू, विशेषताहरू</p>	८
२	व्यष्टि अर्थशास्त्र	<p>२.१ माग, पूर्ति र बजार सन्तुलन</p> <p>२.१.१ माग : मागको अर्थ, माग फलन मागको नियम, मागका निर्धारक तत्वहरू, माग रेखाको विचलन र स्थानान्तरण, माग रेखाको स्थानान्तरणका कारक तत्वहरू</p> <p>२.१.२ पूर्ति : पूर्तिको अर्थ, पूर्ति फलन पूर्तिको निर्धारक तत्वहरू, पूर्तिको नियम, पूर्ति रेखाको विचलन र स्थानान्तरण, पूर्ति रेखा स्थानान्तरणको कारक तत्वहरू</p> <p>२.१.३ माग र पूर्तिबिचको अन्तरक्रिया/सन्तुलन अवस्था</p> <p>२.१.४ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>	३८	<p>२.१ बजार, तथा आम्दानी रेखाहरू</p> <p>२.१.१ बजारको अवधारणा : पूर्ण प्रतिस्पर्धा र अपूर्ण प्रतिस्पर्धा अपूर्ण प्रतिस्पर्धाका प्रकारहरू (अल्पाधिकार, एकाधिकार तथा एकाधिरात्मक प्रतिस्पर्धा)</p> <p>२.१.२ कुल, औसत र सीमान्त आम्दानीको अवधारणा</p> <p>२.१.३ पूर्ण प्रतिस्पर्धा र</p>	३८

			एकाधिकार बजारअन्तर्गत कुल आय वक्रबाट औसत र सीमान्तआय रेखाको व्युत्पत्ति २.१.४ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	
		२.२ माग र पूर्तिको लोच २.२.१ मागको लोचको अवधारणा र त्यसका प्रकारहरू : मूल्य, आय र छड्के लोच २.२.२ मागको मूल्य, आय र छड्के लोचका प्रकारहरू २.२.३ मागको मूल्य लोचलाई निर्धारण गर्ने तत्वहरू २.२.४ पूर्ति लोचको अवधारणा र प्रकारहरू २.२.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	२.२ लागत रेखाहरू २.२.१ व्यक्त, अव्यक्त, स्थिर, परिवर्तनशिल, कुल, औषत र सिमान्त लागतहरूको अवधारणा २.२.२ अल्पकालीन लागत र अल्पकालीन लागत रेखाहरूको व्युत्पत्ति २.२.३ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	
		२.३ उपभोक्ताको व्यवहार २.३.१ उपयोगिताको सङ्ख्यात्मक अवधारणा : कुल र सीमान्त उपयोगिता २.३.२ सीमान्त उपयोगिताको द्वास नियम २.३.३ प्रतिस्थापनको नियम २.३.४ उपभोक्ताको बचत र उत्पादकको बचतको अवधारणा २.३.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	२.३ मूल्य तथा उत्पादन निर्धारणको सिद्धान्त २.३.१ पूर्ण प्रतिस्पर्धा बजारको परिभाषा, विशेषताहरू, फर्म र उद्योगको, अल्पकालीन र दीर्घकालीन सन्तुलित मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारण २.३.२ एकाधिकार बजारको परिभाषा र विशेषताहरू, फर्म वा उद्योगको मूल्य तथा उत्पादन परिमाण निर्धारण २.३.३ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू	

		<p>२.४ उत्पादनको सिद्धान्त</p> <p>२.४.१ उत्पादन र उत्पादन फलनको अवधारणा (अल्पकालीन र दीर्घकालीन)</p> <p>२.४.२ कुल, औसत र सीमान्त उत्पादन र तिनीहरूको व्युत्पत्ति</p> <p>२.४.३ परिवर्तनशील अनुपातको नियम</p> <p>२.४.४ स्तर प्रतिफलको नियम</p> <p>२.४.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>		<p>२.४ उत्पादनका साधनको मूल्य निर्धारण</p> <p>२.४.१ साधनको मूल्य निर्धारणको अवधारणा</p> <p>२.४.२ लगान: आर्थिक लगान र ठेक्का लगानको अवधारणा, रिकार्डोको लगान सिद्धान्त</p> <p>२.४.३ ज्याला : मौद्रीक र वास्तवीक ज्याला, ज्यालाको जीवन निर्वाहको सिद्धान्त, ज्यालाको ज्यालाकोष सिद्धान्त</p> <p>२.४.४ व्याज : कुल व्याज र खुद व्याज, व्याजको शास्त्रीय सिद्धान्त</p> <p>२.४.५ नाफा : कुल नाफा र खुद नाफा, नाफाको जोखिम र अनिश्चितता वहनका सिद्धान्तहरू</p>	
३	समष्टि अर्थशास्त्र	<p>३.१ समष्टि अर्थशास्त्रको परिचय</p> <p>३.१.१ समष्टिगत आर्थिक चरहरू</p> <p>३.१.२ बन्द र खुला अर्थतन्त्रको अवधारणा</p>	२५	<p>३.१ बैङ्किङ प्रणाली र मौद्रिक नीति</p> <p>३.१.१ बैङ्किङ प्रणालीको अर्थतन्त्रमा भूमिका</p> <p>३.१.२ बैङ्कहरूको वर्गीकरण : केन्द्रीय बैङ्क, वाणिज्य बैङ्क, विकास बैङ्क, वित्तीय संस्था र लघु वित्त</p> <p>३.३ केन्द्रीय बैङ्कका कार्यहरू नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.४ वाणिज्य बैङ्कका कार्यहरू नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.५ मुद्राबजार र पुँजी बजारको अवधारणा</p> <p>२.३.६ मौद्रिकनीति : अर्थ र प्रकार</p> <p>२.३.७ नेपालमा वाणिज्य बैङ्क र विकास बैङ्कको प्रदेशगत वितरण</p>	२५
		<p>३.२ राष्ट्रिय आयगणना</p> <p>३.२.१ राष्ट्रिय आयसम्बन्धी विभिन्न अवधारणाहरू: कुल गार्हस्थ उत्पादन,</p>		<p>३.२ सरकारी वित्त</p> <p>३.२.१ सरकारी वित्तको अवधारणा र महत्व</p>	

		<p>कुल राष्ट्रिय उत्पादन, खुद राष्ट्रिय उत्पादन, राष्ट्रिय आम्दानी, व्यक्तिगत आम्दानी, व्यययोग्य आम्दानी, प्रतिव्यक्ति आम्दानी</p> <p>३.२.२ मौद्रिक र वास्तविक कुल गार्हस्थ्य उत्पादन : भिन्नता र गणना, कुल गार्हस्थ्य उत्पादन डिफ्लेटर</p> <p>३.२.३ राष्ट्रिय आम्दानीको मापन : उत्पादन, आय र व्यय विधि</p> <p>३.२.४ नेपालको सन्दर्भमा राष्ट्रिय आय मापनका कठिनाइहरू</p> <p>३.२.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>		<p>३.२.२ सरकारी खर्चको वर्गीकरण नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.२.३ प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष करको अवधारणा, प्रगतिशील, आनुपातिक र अधोगामी करको अवधारणा,</p> <p>३.२.४ असल कर प्रणलीका गुणहरू</p> <p>३.२.५ सरकारी आय: कर तथा गैरकर स्रोतहरू नेपालको सन्दर्भमा</p> <p>३.२.५ सरकारी ऋण: आन्तरिक र बाह्य ऋणको अवधारणा</p> <p>३.२.६ सरकारी बजेट: बजेट निर्माणका चरणहरू नेपालको सन्दर्भमा</p>	
		<p>३.३ मुद्रा तथा मुद्रास्फीति</p> <p>३.३.१ मुद्राका अर्थ, महत्व, कार्य र प्रकारहरू</p> <p>३.३.२ मुद्रा पूर्तिको अवधारणा : सङ्कुचित र विस्तृत मुद्रा</p> <p>३.३.३ मुद्राको परिमाणात्मक सिद्धान्त (फिशरको समीकरण)</p> <p>३.३.४ मुद्रा स्फीति र विस्फीतिको अर्थ, कारणहरू र असरहरू</p> <p>३.३.५ सामान्य साङ्खिकीय उदाहरणहरू</p>		<p>३.३ अन्तरराष्ट्रिय व्यापार</p> <p>३.३.१ अन्तरराष्ट्रिय व्यापारको अवधारणा र महत्व</p> <p>३.३.२ व्यापार सन्तुलन र भुक्तान सन्तुलनको अवधारणा</p> <p>३.३.३ नेपालको सन्दर्भमा व्यापार घाटा कम गर्ने उपायहरू</p> <p>३.३.४ विनिमय दर : अवधारणा र प्रकारहरू</p> <p>३.३.५ स्वतन्त्र व्यापार र संरक्षण व्यापार: फाइदा र बेफाइदाहरू</p> <p>३.३.६ अन्तरराष्ट्रिय व्यापारको तुलनात्मक लाभको सिद्धान्त</p>	
४	विकास अर्थशास्त्र	<p>१. आर्थिक विकास , वृद्धि र पुँजी निर्माण</p> <p>१.१ आर्थिक विकास र वृद्धिको अवधारणा</p> <p>१.२ आर्थिक विकासका सूचकहरू</p> <p>१.३ विकासशील राष्ट्रका विशेषताहरू</p> <p>१.४ पुँजी निर्माण प्रक्रिया</p>	८	<p>१. गरिबी, असमानता, बेरोजगारी र मानव संसाधन</p> <p>१.१ गरिबी असमानता र बेरोजगारीको अवधारणा</p> <p>१.२ गरिबीका र असमानता कारणहरू र यसलाई कम गर्ने उपायहरू</p> <p>१.३ बेरोजगारीका प्रकार,</p>	८

				कारणहरू र रोजगारी सिर्जनाका उपायहरू १.५ मानव संसाधनको अवधारणा र भूमिका १.६ मानव विकास सूचकहरूको अवधारणा र मानव विकास सूचाङ्क १.७ नेपालको जनसङ्ख्याको वर्तमान अवस्था (आकार, संरचना, वितरण र वृद्धि)	
५	नेपालको अर्थतन्त्र	५.१ नेपालको अर्थतन्त्रको समिक्षा ५.१.१ नेपालको अर्थतन्त्रका समसामयिक विशेषताहरू ५.१.२ नेपालको केन्द्रीय सरकार र सात प्रदेशहरूका समष्टिगत सूचकहरू	२८	५.१ नेपालको वैदेशिक व्यापार र वैदेशिक रोजगार ५.१.१ नेपालको वैदेशिक व्यापारको अवधारणा ५.१.२ नेपालको वैदेशिक व्यापारको वृद्धि, संरचना, दिशा र समस्याहरू ५.१.३ विश्वव्यापार सङ्गठन र दक्षिण एसियाली स्वतन्त्र व्यापार सङ्गठनको अवधारणा ५.१.४ वैदेशिक रोजगार र विप्रेषण : वर्तमान अवस्था, फाइदा र बेफाइदाहरू	२८
		५.२ नेपालका प्राकृतिक स्रोतहरू ५.२.१ जलसम्पदा : महत्त्व, सम्भाव्यता , वर्तमान अवस्था र समस्याहरू ५.२.२ वनसम्पदा : वर्तमान अवस्था, महत्त्व, वन विनाशका कारण र असरहरू ५.२.३ खनिज सम्पदा : महत्त्व र समस्याहरू ५.२.४ प्राकृतिक स्रोतहरूको व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन र त्यसको अर्थतन्त्रमा असरहरू		५.२ नेपालमा विकास योजना ५.२.१ विकास योजनाको अवधारणा ५.२.२ चालु योजनाका उद्देश्यहरू प्राथमिकताहरू तथा नीतिहरू ५.२.३ अधिल्लो योजनाको सामान्य मूल्यांकन ५.२.४ नेपालमा योजना निर्माणको प्रक्रिया	
		५.३ कृषि ५.३.१ नेपालको कृषिका विशेषताहरू ५.३.२ नेपालमा कृषिको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरणका उपायहरू		५.३ दिगो विकासका लक्ष्यहरू र नेपाल ५.३.१ यु. एन. को दिगो विकासका लक्ष्यहरूको अवधारणा: १७ लक्ष्यहरू	

		<p>५.३.३ नेपालमा कृषि वित्तका स्रोतहरू</p> <p>५.३.४ कृषि बजारको प्रकृति, समस्याहरू र समाधानका उपायहरू</p>		<p>५.३.२ शून्य गरिवी र नेपाल</p> <p>५.३.३ शून्य भोकमरी र नेपाल</p> <p>५.३.४ संमानजनक श्रम, आर्थिक वृद्धि र नेपाल</p> <p>५.५.५ गुणस्तरीय शिक्षा र नेपाल</p>	
		<p>५.४ नेपालमा उत्पादनमुलक र पर्यटन उद्योगहरू</p> <p>५.४.१ उद्योगको अवधारणा र प्रकारहरू</p> <p>५.४.२ नेपालमा औद्योगिक विकासको सङ्क्षिप्त इतिहास</p> <p>५.४.३ नेपालमा औद्योगिक क्षेत्रको महत्व र समस्याहरू</p> <p>५.४.४ पर्यटन उद्योग : महत्व, वर्तमान अवस्था, सम्भाव्यता, समस्या र समाधानका उपायहरू</p>			
		<p>५.५ यातायात र सञ्चार</p> <p>५.५.१ आर्थिक विकासमा यातायात र सञ्चारको भूमिका</p> <p>५.५.२ यातायात र सञ्चारका साधनहरू र वर्तमान अवस्था</p>			
६	अर्थशास्त्रका लागि परिमाणात्मक पद्धति	<p>६ आधारभूत गणित</p> <p>६.१ अर्थशास्त्रमा गणितको महत्व तथा प्रयोग</p> <p>६.२ सिधा रेखाको समीकरण</p> <p>६.३ डिफरेन्सियल क्यालकुलस: सामान्य र आंशिक डेरिभेटिभ</p>	१३	<p>६ आधारभूत तथ्याङ्कशास्त्र</p> <p>६.१ तथ्याङ्कशास्त्रका आधारभूत विषयको पुनरवलोकन : परिभाषा, क्षेत्र, महत्व र सिमाहरू</p> <p>६.२ तथ्याङ्क सङ्कलन: प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनका विधिहरू, द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोतहरू</p> <p>६.३ विचलन, भेरिएसन गुणाङ्क, भेरियन्सका विशेषताहरू</p> <p>१.४ सूचाकांक: मूल्य सूचकाङ्क, लेस्पेरेस र पास्चेसको मूल्य सूचकाङ्क</p>	१३

६. प्रयोगात्मक तथा परियोजनात्मक कार्य

यस विषयका लागि छुट्याइएको ४० कार्यघण्टामा विभिन्न पाठसँग सम्बन्धित प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य, समुदायमा आधारित क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । यसअन्तर्गत पाठको प्रकृति हेरेर भिन्न भिन्न सेमिनार, निबन्ध

लेखन, समसामयिक विषयमा वक्तृत्व/प्रवचन, समुदाय भ्रमण र तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण गर्न लगाउने, विभिन्न खोजमूलक कार्य गर्न लगाई प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्न लगाउने जस्ता क्रियाकलापहरू गर्न सकिने छ । प्रत्येक विद्यार्थीले गरेका कार्यहरूको कार्यसञ्चयिका फाइलमा सङ्कलन र अभिलेखीकरण गरी यसका आधारमा विद्यार्थीको आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको रुचि, उपलब्ध स्रोत साधन, स्थानीय परिस्थितिलाई विचार गरी शिक्षक आफैले उपयुक्त क्रियाकलापहरूको छनोट गर्न सक्ने छन् । यस विषयमा प्रयोग गर्न सकिने प्रयोगात्मक कार्यका सम्भावित क्रियाकलापका तालिकामा दिइएको छ :

एकाइ	विषय क्षेत्र	कार्य घण्टा	नमुना क्रियाकलाप	
			कक्षा ११	कक्षा १२
१	अर्थशास्त्रको आधारभूत अवधारणा र साधनको वितरण	२	आफ्नो स्थानीय बजारमा उपलब्ध हुने विभिन्न किसिमका वस्तु तथा सेवाहरूको नाम सङ्कलन गरेर तिनीहरूको वर्गीकरण गरी तालिकामा प्रस्तुत गर्ने	१. आफ्नो समुदायमा भएको कुनै फर्म, उद्योग, कारखानामा गई अध्ययन अवलोकन गरेर श्रमको विभाजन वा विशिष्टीकरणका उदाहरणहरू खोजी गरी तस्बिरहरू सङ्कलन गरेर कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. प्रश्नावली तयार गरेर स्थानीय कुनै उद्योगमा गई वा छलफल गरेर वा अन्तर्वाताका लिएर श्रमको विभाजन र विशिष्टीकरणका फाइदाहरू पहिचान गरी प्रस्तुत गर्ने
२	व्यष्टि अर्थशास्त्र	१५	स्थानीय क्षेत्रको तरकारी, फलफूल, खाद्यान्न लगायतका थोक वा खुद्रा बजारमा गई एक हप्ताको अवधिको वस्तुको मूल्य साथै माग र पूर्तिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरेर मूल्यका कारणले माग र आपूर्तिमा हुने उतार चढावलाई रेखाचित्रमा प्रस्तुत गर्ने र कक्षामा विश्लेषण गर्ने	१. विभिन्न फर्म तथा संस्थाको आय तथा लागतको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी कुल, औसत तथा सीमान्त आय तथा लागत तयार गर्ने र रेखाचित्रमा प्रस्तुत गर्ने २. आफ्नो नजिकमा रहेका बजारको अवलोकन गरी त्यसको प्रकृति र विशेषता उल्लेख गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
३	समष्टि अर्थशास्त्र	७	नेपालको विगत पाँच वर्षको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, कुल राष्ट्रिय उत्पादन, खुद राष्ट्रिय उत्पादन, राष्ट्रिय आम्दानी, व्यक्तिगत आम्दानी, व्यययोग्य आम्दानी, प्रतिव्यक्ति आम्दानीको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी कक्षामा सोको विश्लेषण गर्ने	१. आफ्नो गाउँपालिका वा नगरपालिकामा रहेका बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको अवलोकन भ्रमण गरी उक्त शाखाले सम्पादन गर्ने कार्यहरूको विवरण तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. आफ्नो गाउँपालिका वा नगरपालिकामा प्रचलनमा रहेका विभिन्न किसिमका करहरू, गैरकरहरूको नाम, दर साथै स्थानीय तहको सरकारको आय व्ययको अनुमान सङ्कलन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
४	विकास अर्थशास्त्र	२	आफ्नो प्रदेशको आर्थिक विकासका सूचकहरू सङ्कलन गरी रेखा चित्र वा चार्टमा प्रस्तुत गरी त्यसको विश्लेषण गर्ने	वैयक्तिक वा सामूहिक रूपमा आफ्नो टोल, छिमेकका कम्तीमा २० घर परिवारको तथ्याङ्क सङ्कलन गरी गरिबी असमानता र बेरोजगारी हुनुको कारण पहिचान गरी सुभावसहितको प्रतिवेदनतयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
५	नेपालको अर्थतन्त्र	१२	१. आफ्नो स्थानीय तहमा रहेको कुनै एक प्राकृतिक स्रोतको उपलब्धता, उपयोगको अवस्था, जनजीविकामा पारेको प्रभाव समेट्ने गरी लेख तयार	१. नेपालको वैदेशिक व्यापारको संरचना, वृद्धि, दिशा आदिलाई रेखाचित्र, चार्ट आदिमा देखाई कक्षामा प्रस्तुत गर्ने २. आफ्नो घर वा छिमेकमा वैदेशिक

			गरेर भित्तेपत्रिकामा प्रकाशन गर्ने २. स्थानीय स्तरमा सञ्चालित कुनै उद्योग वा पर्यटकीय स्थलको अवलोकन भ्रमण गराई प्रतिवेदन तयार गर्ने	रोजगारमा गएका, गएर आएका व्यक्तिहरूलाई सोधपुछ गरी विप्रेषणले जीवनस्तरमा पारेको प्रभाव अध्ययन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
६	अर्थशास्त्रमा परिमाणात्मक पद्धति	२	१. माग, पूर्ति, उपयोगिता, उत्पादन, आम्दानी, लागत फलनहरूलाई गणितीय रूपमा व्यक्त गर्न लगाउने २. डेरिभेटिभको प्रयोग गरेर MC-MR विधि बाट सन्तुलित मूल्य र परिमाण पत्ता लगाउन लगाउने	१. कुनै शीर्षकमा प्रश्नावली तयार गरी सम्बन्धित क्षेत्र भ्रमण गरेर जनगणना/नमुना विधिद्वारा प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्राप्त तथ्याङ्कलाई चित्रमा प्रस्तुत गर्ने २. दैनिक आवश्यकीय वस्तुहरूका मूल्यहरूलाई आधार मानेर वस्तुका खुद्रा मूल्य सङ्कलन गरी मूल्य सूचाङ्कहरू निकाल्ने
	जम्मा	४०		

६. सिकाइ सहजीकरण विधि तथा प्रक्रिया

अर्थशास्त्रको अध्ययनमार्फत विद्यार्थीहरूलाई सम्बन्धित विषयवस्तुको सहजीकरण गराई ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनु आवश्यक छ । यसमा समावेश गरिएका विषयवस्तुहरूको अध्यापन गराउँदा सबै क्षेत्रलाई उत्तिकै महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको सहजीकरण गराई ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनु आवश्यक छ । विद्यार्थीहरूमा सैद्धान्तिक पक्षका साथै व्यावहारिक पक्षको विकास गराई सकारात्मक सोच तथा व्यवहारको विकास गर्नु यस विषयको मुख्य उद्देश्य हो ।

अर्थशास्त्रको सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि कक्षाकोठाभित्र वा बाहिर सम्बन्धित क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने छ । विषयवस्तुलाई कण्ठ गराउने नभई विद्यार्थीहरूलाई खोज गरी सिर्जनात्मक प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । यस विषयले विद्यार्थीहरूमा प्रतिवेदन, रेखाचित्र, वृत्तचित्र, स्तम्भचित्र, तालिका, तस्बिर जस्ता सिर्जनाशील विधाहरूमार्फत सिर्जनात्मक सिपको समेत विकास गराउने लक्ष्य राखेको छ । यी सिपहरूको विकास गर्न उनीहरूलाई बहु बौद्धिकताको सिद्धान्तानुरूप रूचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति एवम् मूल्यहरूको विकास गर्न योजनाबद्ध तथा विविधतायुक्त सिकाइ सहजीकरणको ठूलो भूमिका रहन्छ । त्यसैले अर्थशास्त्र विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा विभिन्न प्रकारका विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ । जस्तै :

(क) प्रश्नोत्तर विधि (ख) प्रदर्शन विधि (ग) समस्या समाधान विधि (घ) छलफल विधि (ङ) अवलोकन विधि (च) खोज विधि (छ) परियोजना विधि (ज) प्रयोगात्मक विधि (झ) क्षेत्र भ्रमण विधि (ञ) आगमन विधि (ट) घटना अध्ययन विधि आदि ।

शिक्षकले सिकाइ कार्यको सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, बहु बौद्धिकता, मनोविज्ञान, सामाजिक पृष्ठभूमि, विद्यार्थी सङ्ख्या, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता आदि समेतलाई ध्यान दिँदै स्थानीय परिवेश, विषय वस्तुको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा सिकाइ सहजीकरणमा विविधता ल्याउन सकिने छ । विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न गाह्रो अप्ठ्यारो परेको अवस्थामा उनीहरूको कमी कमजोरीलाई राम्ररी केलाई विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । विषय शिक्षणका क्रममा सूचना प्रविधिको समेत सहयोग लिएर सिक्न सक्ने वातावरण तयार गर्नु पर्ने छ । विद्यार्थीहरू सिर्जना र प्रतिभाका भण्डार भएकाले उनीहरूका प्रतिभा प्रस्फुटनका लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रकारको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधारका लागि कक्षा शिक्षणकै क्रममा कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, प्रस्तुतीकरण, उपलब्धि परीक्षा जस्ता क्रियाकलाप गराई सैद्धान्तिक तथा प्रयोगात्मक ज्ञान तथा सिप हासिल गराउन आवश्यक छ । यसको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन तथा विद्यार्थीको सिकाइस्तर सुधार गर्न सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलापको अभिन्न

अङ्गका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई उपयोग गर्नुपर्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको सिकाइ उपलब्धिको निश्चित भारलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समेत जोडिने छ ।

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सिकाइ उपलब्धिहरूलाई ध्यान दिई सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिअनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर गर्नुपर्दछ । आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत यस विषयको मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ मा ५ पाठ्यघण्टा रहने व्यवस्था गरिएको छ । कुल पाठ्यघण्टामध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । यसै गरी बाह्य मूल्याङ्कनअन्तर्गत लिखित परीक्षा सञ्चालन हुने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनअन्तर्गत निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन दुवै तरिकाबाट नै गरिने छ । यस विषयका पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनको अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूले सिके नसिकेको पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । कक्षा ११ र १२ को अर्थशास्त्र विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ र मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । शिक्षकले यस प्रकारको मूल्याङ्कन निरन्तर रूपमा गरी विद्यार्थीहरूमा अपेक्षित सिप र व्यवहार विकासमा जोड दिनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू यस प्रकार हुने छन् ।

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विस्तृतीकरण

क्र.सं.	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	कक्षा सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिताको आकलन गर्ने
२	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	१६	तोकिएका एकाइबाट कम्तीमा एउटा परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य वा क्षेत्र भ्रमणमा सहभागी गराउने, विद्यार्थीको सहभागिता, सक्रियता, योजना निर्माण, अवलोकन, अन्तर्वार्ता, तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरणलाई आधार मानी सामूहिक वा व्यक्तिगत रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने
३	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेख
जम्मा			२५	

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयमा कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कन हुने छ । कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा लागि लिइने परीक्षाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार प्रश्नपत्र निर्माण गर्नुपर्ने छ । यस विषयको परीक्षामा विशेष गरेर ज्ञान/बोध, समस्या समाधान, समालोचनात्मक, सिर्जनासँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधिने छन् । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरिन्छ । सबै बाह्य परीक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिको प्रयोग गरिने छ ।